

Endülüs Fıkıh Okulları

Yazar

Adem Yıldırım

Kapak Fotoğrafı

Ömer Lekesiz

ISBN: 978-605-2233-95-5

1. Baskı

Ekim, 2020 / Ankara

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 361

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	13
KISALTMALAR.....	17
GİRİŞ.....	19

1. BÖLÜM

ENDÜLÜS MEDENİYET TARİHİNE GİRİŞ

1.1. Fetih ve Dönüşüm.....	29
1.1.1. Endülüs Tarihî Demografisi.....	30
1.1.2. Endülüs İsmi'nin Kökeni.....	32
1.1.3. Endülüs'ün Fethi.....	34
1.1.4. Fetih'ten Sonra Endülüs Toplumu.....	36
1.1.5. Endülüs Siyasi Tarihine Genel Bakış.....	37
1.2. Endülüs ve Doğu İslâm Coğrafyası Arasında Kültürel İletişim.....	38
1.2.1. Endülüs'ten Doğu'ya İlim Yolculuğu Örnekleri.....	38
1.2.2. Doğu'dan Endülüs'e İlim Yolculuğu Örnekleri.....	39
1.3. Endülüs'te Dil ve Yansımaları.....	40
1.3.1. Doğu'dan Endülüs'e Gelen Bazı Meşhur Kitaplar.....	44
1.3.2. Endülüs'ten Doğu'ya Giden Bazı Meşhur Kitaplar.....	45
1.3.3. Endülüs'te Arapçanın Latince ve Avrupa Dilleri Üzerindeki Etkisi.....	46

2. BÖLÜM

BİLÂDÜ'Ş-ŞÂM VE ENDÜLÜS'TE EVZÂÎ MEZHEBİ

2.1. Evzâî'nin Hayatı.....	47
2.1.1. İmam Evzâî'nin Yaşadığı Siyâsî Dönem.....	48
2.1.2. İmam Evzâî'nin Endülüs'deki Talebeleri.....	48
2.2. Evzâî'nin Eserleri.....	50
2.3. Evzâî'nin Hadis Kitaplarında Fıkha Dair Rivayet ve İsnatlar Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	53
2.4. Evzâî Mezhebi'nin Temelleri.....	54
2.5. Evzâî Mezhebi'nin Mağrib ve Endülüs'te Yayılması.....	56

2.6. Evzâî Mezhebinin Endülüs'te Etkisini Kaybetmesi	58
2.7. Evzâî Mezhebinin Özellikleri	64
2.8. Evzâî'nin Görüşleri	65
2.8.1. Evzâî'nin İtikâdî Görüşü.....	65
2.8.2. Evzâî'nin İtikâdî Fırkalara Bakışı.....	65
2.8.3. Evzâî'nin Siyasete Dair Görüşü.....	67
2.8.4. Evzâî'nin Gayr-i Müslimlere Dair Yaklaşımı.....	70
2.8.5. Evzâî ile Ebu Hanîfe Arasında Geçen Münâzara.....	75
2.8.6. Evzâî Fıkından Örnekler.....	77
2.9. Orientalistlerin Evzâî'ye Yönelik İthamları	78

3. BÖLÜM

ENDÜLÜS MÂLİKÎ FIKIH OKULU

3.1. Mâlikî Fıkıh Okulları	83
3.1.1. Medine Mâlikî Fıkıh Okulu.....	83
3.1.2. Mısır Mâlikî Fıkıh Okulu.....	84
3.1.3. Irak Mâlikî Fıkıh Okulu.....	85
3.1.4. Mağrib Mâlikî Fıkıh Okulu.....	86
3.2. Mâlikî Mezhebinin Mağrib ve Endülüs'e Yolculuğu	87
3.2.1. Endülüs'e Giden Yolda Mağrib Coğrafyası Hadis Çalışmaları.....	90
3.2.2. Endülüs'e Giden Yolda Bazı Muhaddisler.....	92
3.3. Endülüs Mâlikî Fıkıh Okulu	93
3.3.1. Erken Dönem Endülüs Mâlikî Zarûrî Kıyas Fıkıhı/Mesâil Fıkıh Okulu.....	94
3.3.2. Endülüs Mâlikî Taklit Okulu.....	95
3.3.3. Endülüs Birinci Ehlü'l-Hadis Mâlikî Fıkıh Okulu.....	99
3.3.4. Endülüs İkinci Ehlü'l-Hadis Mâlikî Fıkıh Okulu.....	101
3.3.5. Endülüs Birinci Eş'ârî ve Ehl-i Re'y Mâlikî Fıkıh Okulu.....	104
3.3.6. Endülüs İkinci Eş'ârî ve Ehl-i Re'y Mâlikî Fıkıh Okulu.....	106
3.4. Şekillerle Endülüs Mâlikî Fıkıh Okulu Dönemleri	108
3.5. Murâbıtlar (1056-1147) Dönemi Fıkıh Anlayışı	109
3.5.1. Fukahânın Yöneticilere Etkisi.....	109
3.5.2. Abdullah b. Yasin el-Cüzûlî'nin Konumu.....	111
3.6. Muvahhitler (1130-1269) Dönemi Fıkıh Anlayışı	112
3.7. Endülüs'te Hadis Kitaplarının Şerhlerinde Mâlikî Fıkıh Etkisi	115

3.7.1. Muvatta	115
3.7.2. Sahîh-i Müslim	117
3.7.3. Sünen-i Ebî Dâvud	118
3.8. Endülüs'te Fıkıh ve Hadis Kitaplarının Tertibi ve Muvatta'nın Yeri	118
3.8.1. İbn Abdilber en-Nemerî'in <i>et-Temhîd</i> Eseri	119
3.8.2. İbn Abdilber en-Nemerî'in <i>el-İstizkâr</i> Eseri	120
3.8.3. Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin <i>el-Muntekâ</i> Eseri	121
3.8.4. Endülüs'te Mâlikî Fıkıhı Yorumuyla <i>Sahihi Buhârî</i> Şerhleri	124
3.8.5. İbn Abdilber'in <i>et-Temhîd</i> Kitabındaki Bazı Fıkîhî İstilahlar	126
3.8.6. Ebu'l-Velîd b. Rüşd el-Cedd'in <i>el-Beyan ve't Tahsîl</i> Eseri	128
3.8.7. İbn Rüşd el-Hafid el-Endelüsî'nin <i>Bidâyetü'l-Müctehid</i> Eseri	129
3.9. Müstad'âflar Fıkıhı ve Nevâzil Hükümleri Örneği	130

4. BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE HANEFİ FIKİH OKULU

4.1. Hanefî Fıkıh Okulunun Endülüs'teki Evreleri	135
4.1.1. Endülüs'te Hanefî Fıkıh Okulunun Birinci Evresi	136
4.1.1.1. Hanefî Fakih Esed İbnü'l-Furât ve Gayr-ı Mutaassıp Duruşu	136
4.1.1.2. Esed İbnü'l-Furât Hakkında Değerlendirmeler	137
4.1.1.3. Hanefî ve Mâlikî Fakihler Arasındaki Uyum	138
4.1.1.4. Hanefî Fıkıh Okulunun Endülüs'te Yayılması	140
4.1.1.5. Hanefî Fakihlerinin Endülüs'ten Çıkarılması	142
4.1.2. Hanefî Fıkıh Okulunun Endülüs'teki İkinci Evresi	142
4.1.3. Hanefî Fıkıh Okulunun Endülüs'teki Üçüncü Evresi	143
4.2. Hanefî Fıkıh Okulunun Mağrib ve Endülüs'te Genişlemesinin Önündeki Engeller	146
4.2.1. Ağlebî Devleti Etkisi	146
4.2.2. Şii İsmâilî Ubeydî Fâtîmî Devleti Etkisi	147
4.2.3. Hanefî Alimlerin Sayıca Azlığı	147
4.2.4. Muvahhidî Devleti Etkisi	148
4.2.5. Diğer Etkenler	148

4.3. Endülüs'te Bazı Hanefî Fakihleri	148
4.4. Hanefî Fıkıh Okulunun İlkeleri	149
4.4.1. Kur'an-ı Kerim	150
4.4.2. Sünnet.....	150
4.4.3. Kıyâs.....	150
4.4.4. İstihân	151
4.4.5. Örf.....	151
4.4.6. Hile-i Şer'iyye.....	151
4.5. Ebu Hanîfe'nin Kullandığı bir Yöntem Olarak 'Takdîrî Fıkıh' ve Endülüs Coğrafyasına Etkisi	152
4.5.1. Takdîrî Fıkıhın (Fıkhu't-Takdîrî) Anlamı.....	152
4.5.2. Ebu Hanîfe ve Fıkhu't-Takdîrî.....	153
4.5.3. Takdîrî Fıkıh Karşı Mesafeli Duruş.....	154
4.5.4. Takdîrî Fıkıhın Endülüs'te Kullanılışı.....	155
4.6. Hanefî Fıkıh Okulunun Endülüs'te Varlığını Yitirmesinin Nedenleri	158
4.6.1. İdari Etken.....	158
4.6.2. Siyâsî Etken.....	159
4.6.3. Coğrafi Etken	159
4.6.4. Mâlî Etken.....	159
4.6.5. Fikhî Etken.....	160
4.6.6. Askerî Etken.....	160

5. BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE ŞÂFÎ VE ZÂHİRÎ FIKIH OKULLARI

5.1. Endülüs'te Şâfî Fıkıh Okulu	161
5.1.1. Şâfî Fakihlerin Endülüs'te Ön Plana Çıkmamasının Arka Planı.....	161
5.1.2. Endülüs'te Şâfîliğin Zâhirîliğe Dönüşümü.....	163
5.1.3. Endülüs'te Şâfî ve Zâhirî Fıkıh Okullarının Ayrışan Yönleri.....	165
5.1.4. Endülüs'te Şâfî Fıkıh Okuluna Destek Veren Bazı Âlimler	165
5.1.4.1. Kâsım b. Muhammed b. Seyyâr el-Kurtubi.....	166
5.1.4.2. İbn Ahmed es-Sebtî eş-Şâfî.....	166
5.1.4.3. Diğer Şâfî Fakihler	167
5.1.5. Endülüs'te Şâfîliğin İki Evresi.....	167

5.1.6. Şâfiî Fıkıh Okulunun Endülüs'te Kaybolmasının Nedenleri.....	168
5.1.6.1. Destek ve Davet Eksikliği.....	168
5.1.6.2. Mâlikî Taassubu.....	168
5.1.6.3. Yönetici Desteğinden Mahrumiyet.....	168
5.1.6.4. Siyâsî Olaylar.....	169
5.2. Doğu Zâhirî Fıkıh Okulu.....	169
5.2.1. Doğu Zâhirî Fıkıh Okulu Kurucusu Davud ez-Zâhirî'nin Hayatı.....	169
5.2.2. Doğu Zâhirî Fıkıh Okulu Metodu.....	171
5.3. İbn Hazm el-Endelüsî ve Zâhirî Fıkıh Okulu.....	172
5.3.1. İbn Hazm'ın Hayatı.....	173
5.3.2. İbn Hazm'ın Fıkıhta İtimat Edilmeyen Zayıf Hadisi Tespitteki Bazı Görüşleri.....	175
5.3.3. İbn Hazm'ın Fıkıh Usulü Anlayışı.....	176
5.3.4. İbn Hazm'ın Fıkıh Usulü İlkeleri ve İçtihadına Dair Örnekler.....	181
5.3.5. İbn Hazm Fıkıh Usulü Anlayışının Değerlendirilmesi.....	183
5.4. Endülüs'te Zâhirî Fıkıh Okulu.....	185
5.4.1. Endülüs Zâhirî Fıkıh Okulu Araştırmaları için Kullanılabilecek Bazı Kaynaklar.....	185
5.4.2. İbn Hazm Döneminde Endülüs'te Siyasi Durum.....	185
5.4.3. Endülüs'teki Siyasi Durumun Zâhirî Mezhebi Üzerindeki Etkileri.....	190
5.4.4. İbn Hazm'ın Kıyası İptal Etme Sebepleri.....	192
5.4.5. Endülüs'te Mâlikî-Zâhirî Münâzara Örnekleri.....	195
5.4.5.1. Örnek 1: Namazı Terk Eden Kimsenin Tekfir Edilmesi.....	196
5.4.5.2. Örnek 2: Mushaf ile Küfür Bölgesine Yolculuk.....	198
5.5. Doğu ve Endülüs Zâhirî Fıkıh Okulu.....	200
5.5.1. Doğu ve Endülüs Zâhirî Fıkıh Okulunda Kabul Görmeyen Fıkıh Usulü Delilleri.....	200
5.5.1.1. Re'y'in İptali.....	200
5.5.1.2. Kıyas'ın İptali.....	200
5.5.1.3. İllet Ta'lil Delâlet ve Delil Prensibinin Reddi.....	201
5.5.2. Doğu'da ve Endülüs'te Zâhirî Fıkıh Okulunun Yok Olma Nedenleri.....	202

5.5.2.1. Devlet Himayesinden Yoksunluk.....	202
5.5.2.2. Kurucu İmamın Mirasının Sahiplenilmemesi.....	202
5.5.2.3. Mezhebin Öz Dinamiklerinin Etkisi.....	202
5.5.2.4. Mezhep Müntesipleri Arasındaki Taassup.....	203
5.5.2.5. Şâfiîlerin Zâhirîleri Müstakil Bir Mezhep Görmemeleri.....	204
5.5.2.6. Mezhebe Özgü Kitapları Oluşturamamaları.....	204
5.5.2.7. Siyâsî Ortamın Etkisi.....	205
5.5.2.8. Mâlikî Fakih Ebu Bekir İbnü'l-Arabi'nin Zâhirîlik Aleyhine Sistemli Çalışması.....	205
5.5.3. Zâhirîlerin Hüküm Çıkarırken Hadisleri Kullanma Metodu.....	207
5.5.4. Zâhirî Fıkhu Ait Bazı Fıkhî İstilahlar.....	210

6. BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE BAZI FAKİHLER VE ESERLERİ

6.1. Evzâî Fakihleri ve Eserleri.....	214
6.2. Endülüs'te Mâlikî Fakihleri ve Eserleri.....	220
6.2.1. Endülüs'te Mâlikîliğin Birinci Evresi: Mâlikî Zarûrî Kıyas Fıkhı/Mesâil Fıkhı Okulu.....	220
6.2.2. Endülüs'te Mâlikîliğin İkinci Evresi: Mâlikî Taklit Okulu.....	221
6.2.3. Endülüs'te Mâlikîliğin Üçüncü Evresi: Birinci Ehl-i Hadis Mâlikî Okulu.....	222
6.2.4. Endülüs'te Mâlikîliğin Dördüncü Evresi: İkinci Ehl-i Hadis Mâlikî Okulu.....	224
6.2.5. Endülüs'te Mâlikîliğin Beşinci Evresi: Birinci Eşârî Mâlikî Fıkh Okulu.....	227
6.2.6. Endülüs'te Mâlikîliğin Altıncı Evresi: İkinci Eşârî Mâlikî Fıkh Okulu.....	229
6.3. Endülüs'te Hanefî Fakihleri ve Eserleri.....	233
6.3.1. Endülüs'te Hanefîliğin Birinci Dönemi.....	233
6.3.2. Endülüs'te Hanefîliğin İkinci Dönemi.....	235
6.3.3. Endülüs'te Hanefîliğin Üçüncü Dönemi.....	236
6.4. Endülüs'te Şâfiî Fakihleri ve Eserleri.....	236
6.5. Endülüs'te Zâhirî Fakihleri ve Eserleri.....	239
6.5.1. İbn Hazm'ın Eserleri.....	239

6.5.1.1. İbn Hazm'ın Tarih Nesep ve Siyasete Dair Eserleri.....	239
6.5.1.2. İbn Hazm'ın Zâhirî Fıkına Dair Eserleri.....	240
6.5.1.3. İbn Hazm'ın Hadis ve Hadis İlimlerine Dair Eserleri.....	241
6.5.1.4. İbn Hazm'ın Kur'an ve Kur'an İlimlerine Dair Eserleri.....	242
6.5.1.5. İbn Hazm'ın Kayıp Fıkıh Kitaplarına Dair Eserleri.....	242
6.5.1.6. İbn Hazm'ın İtikad, Felsefe ve Mantık'a Dair Eserleri.....	244
6.5.1.7. İbn Hazm'ın İtikad, Felsefe ve Mantık'a Dair Kayıp Eserleri.....	244
6.5.1.8. İbn Hazm'ın Arap Dili ve Edebiyatına Dair Eserleri.....	246
6.5.1.9. İbn Hazm'ın Arap Diline Ait Kayıp Eserleri.....	246
6.5.1.10. İbn Hazm'ın Tıp İlimine Dair Kayıp Eserleri.....	246
6.5.1.11. İbn Hazm'ın Çeşitli Alanlara Dair Eserleri.....	247
6.5.2. İbn Hazm'ın Talebelerinin Eserleri.....	247
SONUÇ	251
KAYNAKLAR	255

7. BÖLÜM

EKLER

7.1. Devletlerin Himaye Ettiği Mezheplerin İtikâdî ve Fıkî Durumuna Dair Tablolar	273
7.1.1. Doğu Emevî Devleti (661-750).....	273
7.1.2. Abbâsî Devleti (750-1258).....	273
7.1.3. Ağlebî Devleti (800-909).....	274
7.1.4. İdrîsî Devleti (789-985).....	274
7.1.5. Ubeydî Fâtımî (İsmâilî Bâtınî Şia) Devleti (909-1171).....	274
7.1.6. Endülüs Emevîleri Dönemi (711-1031).....	274
7.1.7. Mülûku't-Tavâif (1031-1090).....	275
7.1.8. Murâbîtî Devleti (1056-1147).....	275
7.1.9. Muvahhidî Devleti (1130-1269).....	275
7.1.10. İkinci Mülûku't-Tavâif'ten Endülüs'ten Sürgüne Kadar (1269-1609).....	276

7.1.11. Muvahhidler'in Düşüşünden Libya'nın Fethine Kadar (1269-1517).....	276
7.1.12. Osmanlı Devleti (1299-1922).....	276
7.1.13. Osmanlı Devleti'nden Günümüze Kadar (1922-2020).....	277
7.2. Mağrib ve Endülüs'te Mezheplerin Dönemsel Sıralaması	277
7.2.1. Mağrib'de Mezheplerin Dönemsel Sıralaması.....	277
7.2.2. Endülüs'te Mezheplerin Dönemsel Sıralaması.....	278
7.3. Endülüs'deki Vali, Halife, Yönetici Listeleri ve Bağlı Olduğu Fıkhî Mezhep	279
7.3.1. Doğu Emeviler'e Bağlı Endülüs Valileri (h.92-136/m.711-756).....	279
7.3.2. Endülüs Emevi Emirleri (h.136-316/756-929).....	280
7.3.3. Endülüs Emevi Halifeleri (h.316-422/m.929-1031).....	281
7.3.4. Âmirî Devleti (h.366-399/m.976-1009).....	281
7.3.5. Birinci Mülûkü't-Tavâif Yöneticileri (Beylikler) (1031-1090).....	282
7.3.6. Murâbit Hükümdarları.....	283
7.3.7. Muvahhid Hükümdarları (1056-1147).....	284
7.3.8. İkinci Mülûkü't-Tavâif Yöneticileri (Beylikler) 1228-1248.....	285
7.3.9. Gırnata Emirlikleri (Benî Ahmer Devleti) (1238-1492).....	285
7.4. İspanyolca ve Arapça Okunuşlarıyla Bazı Endülüs Şehirleri	287

ÖNSÖZ

Endülüs fıkıh okulları tarih ve metodunun incelenmesi ve bu okulların Endülüs'teki tarihsel zenginliğinin ortaya çıkartılması, İslâm hukuku sahasında ihtiyaç duyulan konulardan biridir. Endülüs fıkıh okulları tarihinin sağlıklı bir şekilde inşa edilebilmesi için öncelikle tabakât, ricâl, terâcim ve siyer eserlerindeki müktesebâtı temel almak gerekir. *Endülüs fıkıh okulları* teşekkül ve gelişim evrelerinin ortaya çıkartılması, zikri geçen kitapların satır aralarındaki bilgileri derleyip toplamakla mümkün olabilir. Fıkıh okullarının Endülüs'e nasıl girdiği, nasıl geliştiği ve nasıl sonlandığına dair araştırma ve analiz, bu çalışmanın ana hedefini oluşturmaktadır.

Çalışmada genel hatlarıyla Endülüs'te fikhî yaşamın sadece Mâlikî ve Zâhirî fıkıh okulları etrafında şekillenmediği; Hanefî ve Şâfiî fıkıh okullarının da, Moritanya, Fas, Cezayir ve Tunus'dan müteşekkil tüm Mağrib ülkelerine, özellikle de eski ismiyle *el-Mağribu'l-Ednâ/Yakın Mağrib* denilen Tûnus'a ve zamanla Mâlikî mezhebiyle birlikte Endülüs'e girmeyi nasıl başardıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Endülüs fıkıh okullarını incelediğimiz bu çalışmamızda araştırma yöntemi olarak *tahkikli (istirdâdî) bilimsel metodu* takip edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, analiz ve karşılaştırma yoluyla karmaşık meselelerin değerlendirilmesinde tarihsel süreçteki etkileşimler esas alınarak ulaşılan bilgileri tahkîk ve tahlîl edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın kapsamı bağlamında, Endülüs fıkıh okullarının tarihi, bu okulların Endülüs'e giriş serüveni, fıkıh okullarının Endülüs'e girişine katkı sağlayan önemli şahsiyetler, fıkıh okullarının Endülüs'te yerleşmesi, gelişmesi, zayıflaması ve sonlanması, Endülüs fıkıh okullarına dair bize ulaşan veya ulaşmayan ya da halen basılmamış yazma eserlerin araştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca Endülüs fıkıh okulları tarihi hakkındaki araştırmaların sayıca azlığı sebebiyle bu çalışmanın, Endülüs fıkıh okullarının ayrıntılı bir şekilde araştırılmasına kapı açan yeni çalışmalara vesile olması ümit edilmektedir. Diğer taraftan Endülüs'e dair yapılan

araştırmalar genelde Endülüs'teki siyasi, kültürel ve medeniyet tarihinin görünen yönleri üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, alana yönelik yeni bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir.

Çalışma; ön söz, giriş, sonuç, kaynakça ve ekler dışında altı ana bölümden oluşmaktadır. *Birinci Bölüm*'de Endülüs isminin etimolojisi, Endülüs'ün demografik yapısı, Endülüs'ün fethi, Endülüs medeniyet tarihinin özeti, Endülüs ve Doğu İslâm dünyası arasındaki ilmî ve kültürel iletişim, Endülüs ile Doğu arasında gelip giden bilgin ve eserler, Endülüs'te kullanılan diller, Arapçanın Avrupa'ya etkileri gibi konular yer almaktadır. *İkinci Bölüm*'de; Bilâdü'sh-Şâm ve Endülüs fakîhi İmam Evzâî ve Evzâî mezhebinin tarihî serüveni incelenerek Evzâî mezhebi müstakil olarak ele alınmıştır. Evzâî mezhebinin temelleri ve Bilâdü'sh-Şâm, Endülüs ve Mağrib'deki varlığı ve kaybolma nedenleri, İmam Evzâî'nin hayatı, eserleri, talebeleri, îtikâdî görüşü, fikhî mezheplere bakışı, Evzâî mezhebinin özellikleri gibi konular incelenmiştir. Çalışmanın *Üçüncü Bölüm*'ünde Endülüs'te Mâlikî fıkıh okulunun tarihine değinilmiştir. Buna göre, Endülüs Mâlikî fıkıh okulu tarihi ve onlardan bize ulaşan en önemli eserler, Endülüs'teki en önemli Mâlikî fıkıh okullarının çeşitleri, Endülüs Mâlikî fıkıh okulundan bize ulaşan önemli kitapların tanıtımı, Mâlikî ehlü'l-hadîs ve Mâlikî Eş'ârî metotları arasındaki farklar incelenmiştir. *Dördüncü Bölüm*'de Hanefî fıkıh okulunun, Abbâsi Halifelîği, Ağlebîler ve Osmanlı Devleti aracılığıyla üç aşamalı şekilde ticari, siyâsî-askerî ve hac yolculukları vasıtasıyla Kuzey Afrika ve Endülüs'e girişi, Kuzey Afrika ve Endülüs'te yok olmasının nedenleri incelenmiştir. Ayrıca, Hanefî fıkıh okulunun birçok içtihadî meselede Mâlikî fıkıh okulunu nasıl etkilediği gösterilmiştir. *Beşinci Bölüm*, Endülüs'te Şâfiî ve Zâhirî fıkıh okulları tarihinden müteşekkildir. Bu bölümde Şâfiî fıkıh okulunun Doğu İslâm dünyasından ve Mısır'dan Endülüs'e intikal süreci, Endülüs'te Şâfiî fıkıh okulu âlimleri, Şâfiî fıkıh okulunun hangi nedenlerle Endülüs'te ortadan kaybolduğu ve Zâhirî mezhebine dönüştüğü konuları incelenmiştir. Ardından Doğu Zâhirî fıkıh okulunun özellikleri, Endülüs'te yok olan Şâfiî fıkıh okulunun İbn Hazm eliyle ve Doğu Zâhirî fıkıh okulu görünümüyle Endülüs'e tekrar nasıl girdiği ve bunun sebepleri, İbn Hazm'ın hayatı, Endülüs Zâhirî fıkıh okulunun özellikleri,

Doğu'daki Şâfiîler ile Endülüs'teki Zâhirîlerin benzer ve ayrı yönleri, Zâhirî fıkıh okulunun önemli kitapları ve görüşleri, Zâhirî fıkıh okulunun Endülüs'te yaygınlaşması ve nihayetinde yok olması gibi konular ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümü olan *Altıncı Bölüm'de*, Endülüs fakih ve eserleri tarafımıza ait tasniflerle tablolar şeklinde ele alınmıştır. Kitabın sonunda yer alan *Ekler* bölümünde ise kitabın içeriğini açıklamaya katkıda bulunacağı düşünülen bazı özgün tablolar verilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen Prof. Dr. Abdurrahman Candan'a, Doç. Dr. Suat Erdoğan'a, Doç. Dr. Harun Çağlayan'a, Doç. Dr. Muhammed Selman Çalışkan, Dr. Halit Şeneb'e teşekkür ederim.

Adem Yıldırım
2020 – Kırıkkale